

Kolláth György: Jogállam: jog-álm?

Minden rangos autonóm közösség elemez szakmai dilemmákat, kihívásokat. Megtisztelő közreműködni abban, ahogyan ezt az EMVSZ teszi. Különös súlyt ad ennek, ha a kompetencia jellege folytán „végstádiumba hajló”, nehéz köz- és magánügyekkel kell foglalkozni. Talán nem főszereplő itt a jog, de - bár lényegét illetően felelősséget hordozó norma, garancia és korlát - mégsem hátramosztító. Fontos tudni, hogy miféle jogelvek, keretek és kritériumok szabják meg az önk kezébe tett közhatalom élő működésének módját, esélyét és biztosítékait. Mindezt egyszerűen, szakosítva a jogállam rendjének is hívhatjuk.

Ha a hazánk beüzemelés alatt ketyegő közjogi szisztémáját egyetlen kifejezéssel kéne jellemezni, akkor az a (demokratikus) jogállamiság lenne. Térben és időben döntő vonás volna, ill. lesz ez. Ha működik, jut előre általa más alkotmányos és szakjogi intézmény is. Ha helyben jár vagy csúszik visszafelé, akkor az a többi alapértéket is lerontja. Ez évtizedekre szóló lecke: akár belátjuk és akarjuk, akár nem. Gyakori sóhaj baj esetén: tilos ilyet egy jogállamban megtenni! Időszerű a kérdés: mit nem lehet, min múlik, s hogy van ez?

1989/90-ben azt gondoltuk, hogy a jogállamiság lesz a rendszerváltozás *szívárványa*: szép, színes, jó ránézni, új és különleges érték. 22 év múltán ugyanerről már inkább azt tartjuk, hogy a rendszerváltozás *déliabója*: olykor van, máskor nincsen. Szerencse is kell hozzá, néha színtelen és a feje tetején áll. A Hortobágyon sem mindig látható. Gyakran elérhetetlen, ill. megfoghatatlan.

Társadalom-szervezőmód 3 ismert: demokratikus jogállamiság, felsőbbbségi diktatúra, káoszba hajló anarchia. Sorscsapás, ha egyszerre mindhárom rátelepszik egy országra. Választani kell: ez volt '89-90 krédója, s ez ma is. Európa országaiban vagy jogállamiság van és lesz, vagy jöhet valamiféle irányított, felsőbbbségi államrezon: demokrácia, kamukrácia, autokrácia. A megoldatlanságok, képtelenségek színezékeként pedig belopakodik, szétterül az anarchia. Mi '89-ben jól választottunk, érdemes kitartani mellette. Önerdekű személyi ambíciót nem helyes rendszer-hibaként meg(ít)élni.

Nem lehetne olyan társadalmi alrendszer, ami juszt sem jogállami (pl. szociálpolitika, egészségügy, oktatásügy, választási rendszer, pártpolitika). A jogállamiság ugyanis a személyek helyett a törvények uralma: általános, alkotmányos fundamentum, majd' minden mást determináló alapérték. /Nem így pl. a pluralizmus: nem muszáj mindennek plurálistnak lennie, bár a piac, a verseny szabadsága erre ösztönöz és tendál. Szintén nem kell mindennek demokratikusnak sem lennie, pl. a jogsértők megbüntetése, a jogerős döntés teljesítésének kikényszerítése aligha e szerint kívánatos./ Viszont a demokratikus jogállamiság összetartozó fogalom-pár: az egyik hiánya a másikat is kétségessé teszi.

A kétség jogállami közállapotainkra is kihat. Külhoni barátaink, szövetségeseink előtt bizarr sikert aratott egy példabeszéd. Magyarország az utóbbi 25 évben rendkívüli, néha keserű változásokon ment keresztül. Diktatúrából lett demokrácia: majdnem úgy, ahogy rekonstruálnák az omlettből a friss tojást. A legvidámabb barakkból a legszomorúbb pláza lettünk? A politikai fordulatok feszült éveit éljük. Hazámat jogi szempontból esetjáték szimbolizálja. Leeresztett vasúti sorompó, hosszú lehet a várakozás, 3 honpolgár-típus érkezik.

1) A béketűrő megáll és fogyó türelemmel vár. Talán káromkodik, eszik-iszik, telefonál, kiönti a hamutartót, de ott marad. Arányuk: kb. 35-40 %: főleg nők döntenek így.

2) A tüzes magyar bármi áron kikerüli vagy tönkre teszi a (fél)sorompót: erővel átmegy rajta. Arányuk kb. 15-20 %: főleg macsó férfiak tesznek így.

3) A fennmaradó közel 40-50 % folyton rohanna, kihívást lát minden korlátozó helyzetben. Kicsit vár, ám az utolsó pillanatban, kockáztatva iparkodik átcúszni a vonat előtt vagy gyalog a sorompó alatt. Autóval pedig dühösen kivág a sorból, tolat, megfordul és kerülő utat keres.

A 2) és 3) együtt: minél nagyobb az ember arca, terepjárója, annál gyakoribb a frusztrált, veszélyes próbálkozás. Ilyen a jogállamunk is. Nem újdonság ez. Otto von Bismarck, a

Vaskancellár mondta jó 200 éve: minden magyar egy jogász és egy huszár keveréke. Kardunk rozsdás, szavakkal vívunk. Nem szoktunk időben leszállni a magas lóról.

Következik néhány közjogi sarokpont, tömörítve:

TÍZPARANCSOLAT, jogállami kulcsmondatok

- 1.) *A (pártállami) diktatúra és a demokratikus jogállam lényegüket tekintve két külön világ. Nem vegyíthetők.*
- 2.) *A jogállamiság is csak más alkotmányos értékekkel, minőségekkel összhangban, egymást erősítve éri el célját. Ilyen pl. a szabad, fair választás, s a diszkrimináció mentesség.*
- 3.) *A jogállamiság tény és igény: már bizonyos szinten elért állapot és 100 %-osan soha nem kész, perfekt, lezárt helyzet. A jogállam evolúció, de nem revolúció.*
- 4.) *A jogállam nem a jogászok, hanem a törvény uralmát jelenti – független igazságszolgáltatással, alkotmánybíráskodással a végponton.*
- 5.) *A jogállam morális alapokra is épülő eszmény, mely a törvénytisztelet köré szerveződik, kifejezve, hogy a jogot be kell tartani és tartatni, viszont semmi más nem kötelező általánosan, csak a „törvény”.*
- 6.) *A jogállamiság alfája és ómegája a biztonságos rend mind a jogalkotásban, mind a jogalkalmazásban. A jogállamiság döntően minőségi kategória, és nem mennyiségi mérlegelés végeredménye.*
- 7.) *Egy jogállamban semmilyen cél nem szentesítheti az eszközt. Jogállamban nincs és nem is lehet politikailag vagy társadalmilag hasznos, netán „igazságos” jogsértés.*
- 8.) *A jogállam maga is sokrétű fogalom, belső összetevői pl. a jobbiztonságtól a normavilágosságon át a hatalommegosztás etc. rendszerének tiszteletben tartásáig húzódnak.*
- 9.) *A jogállamiság az érdemi, az eljárási és a végrehajtási szabályok tiszteletét egyaránt igényli, sőt a korrekt jogértelmezés és a fair teljesítés is ide sorolható. Jogállamban a jog: társadalom-szervező érték, ezért a társadalom egyes alrendszerének működéséből (pl. egészségügy, oktatás, pénzügy) sem számúzható ez az elvi követelmény.*
- 10.) *A magyarországi jogállamiság is csatlakozott az EU-hoz, részben lehetne annak formálódó föderációjában. Így a közös alapértéket jelentő jogállamiságnak számos fontos európai: piacgazdasági, versenyjogi és emberi jogi összetevője, kihatása van.*

A legtöbb, fenti kitétel magától értetődő. Néhány kiegészítő megjegyzés:

A jogállam minősége, beágyazottsága nem örökidejű, nem végleges. Nemzetközileg is többféle modellje lehet: láthatóan más ez az USA-ban, mint Európában. Érték-elvűsége ugyanakkor elvben szilárd, a gyakorlatban többarcú.

Elvileg, s rendszeren a jog a társadalom-tudományok matematikája. Egy jó jogszabály olyan tiszta, mint egy matek képlet, egy fölösleges vessző sincs benne. Eltávolod(t)unk ettől. Évezredes axióma is borul: ti., hogy a törvény nem tudása nem mentesít. Ha visszamenőleges negatív jog képződik „igazságosság” címen, akkor hogyan tudta volna a kárvallott a jogtudatát és életviszonyait a később jövő norma büntető parancsához igazítani?! Ilyenkor a felelősségét megalapozó feltevés eleve kamu.

Gyakorlatilag megtehető, bár nem helyes hogy aktuálpolitikailag kijelentik: intézkedésünkre immár törvény van, tehát az „törvényes”, és különben se kössék meg a politikai kezét. Vitatom ezt. A jogállam nem ok nélkül demokratikus. Azért minőségi, jóhiszemű együttműködést feltételező kategória, mert valódi korlát és mérce mindenféle (társadalmi-gazdasági-politikai) cselekvés számára. Ez nem hibája, hanem a lényege, mert demokráciában mindenki hatalma részleges, ellenőrzött és korlátos. Kötött koordináta-rendszer, melyből kitörni szent cél okán is tilos. A jogállam program is: így a cél+irány nem tetszőleges.

Komp-ország vagyunk még. Kevés az eddig eltelt 22 év, ráadásul most megtorpantunk. Jelzései a rapid jogalkotás több tucatnyi rossz törvénye, az el nem végzett egyeztetések hatásvizsgálatok büne, s az ekként kárt okozó állam elkent felelőssége. Ami itthon még elmegy, az rendre elbukik az Unió jogvédelmi rendszerében. Megéri?

Sok a túlzó megközelítés. A jogállamiságnak a feltétlen igazságosság nem magában foglalt része. Közember, újságíró, politikus véli így: ami nonszensz, embertelen, igazságtalan, az semmiképpen nem jogállami. Ez az egészen szélső(séges) helyzetek kivételével, általában s a jelenkori AB-gyakorlat tükrében: nem igaz. Deák Ferenc híres mondása kijózanító /igazságot fenn, a Mennyben szolgáltatnak, itt, lent a Földön legfeljebb jogot!/. Nem az anyagi igazsághoz, hanem a jogi utak, a jogorvoslati lépcsők végig járásához van jogunk.

Az Alkotmánybíróság (AB), mint legfőbb (?) jogőr: részben önhibáján kívül leértékelődött, elszürkült, politikailag túl-konzolidálódott. Nem volt mindig így. 20 éves, nívós gyakorlatában a testület a jogállamiság főbb összetevőit, válfajait így munkálta ki: *Jogállam egyenlő jogbiztonság, kiszámíthatóság, normavilágosság, hatalommegosztás, az eljárási garanciák védelme, a formális jogállam és az igazságosság kapcsolatrendje, az alkotmányos büntetőjog mibenléte, a felek eljárási pozíciójának korrekt megállapítása, s benne pl. a fegyverek egyenlőségének elve, a közigazgatási határozatok bírósági kontrollja, a közigazgatás törvény alá rendelése, az alkotmányos szervek együttműködési kötelezettsége, a közhatalmi szervek demokratikus legitimitása, a közjogi érvénytelenség megállapíthatósága, a minősített (2/3-os) többség megkövetelése, az alapjogi kétharmad vizsgálata, az ígérvények sorsa, a bizalomvédelem, a szerzett jogok védelme, a várományok sorsa, a visszamenőleges, negatív jog tilalma, az időmúlás jelentősége és az alkotmányos - az átmenethez kellő - idő követelménye, és általában is az időmúlás lehető kímélete.*

21 tétel. A kiemelések evidenciák.

Szemezzünk?! **Jogbiztonság** vs. tények: a jogalkotói joggal való visszaélések, a hatályba sem lépett törvények átszabása, a végrehajtási normák késedelme, egyéni indítványra, egyeztetés nélküli sumák törvényalkotás. **Kiszámíthatóság** vs. tények: magántulajdonú vállalkozások közterheinek ötletszerű, évközi súlyosítása, tollvonással jövő megszorítások, banki etc. elvonások megállapodás-ellenes, évközi bevezetése. **Kiszámíthatóság helyén egy csöpp beszámíthatóság** is jól jönne?! **Normavilágosság** vs. tények: politikai lózungot jelölő és érő fogalmak „törvényesítése” (pl. pártfelelősség, nyugdíjvédelem), törvények értelmező normáinak hiánya, kuszasága, ellentmondásos, értelmezhetetlen jellege, egyezményes tartalmú köznapi kifejezés 5-6 féle jogi definiálása. **Hatalom-megosztás** vs. tények: de jure immár az Alaptörvény normája is ez, ellenben de facto tény annak megpulykázása, kiüresítése. Alkotmányjogi minimum: a népfelség minden hatalom kezdete és vége, mindenki hatalmát kontrollálni kell az önkény megelőzésére. **Visszamenőleges, negatív jogalkotás tilalma** vs. tények: 98 %-os különadó az előző hatalom kedvezményezettjeire, nyugdíj-megvonás. **Alkotmányos, ill. kellő, átmeneti idő vs. tények**: bírói kényszernyugdíj, szerencsejáték- tarvágás. **Alkotmányos szervek jóhiszemű együttműködési kötelezettsége** vs. tények: nem mindegy, hogy az előadás **prezentációját osztjuk-e meg, vagy az országot.**

Tovább is van, mondjam még? Idő híján abba hagyom.

Zömükhöz más is tud pro és kontra példát illeszteni. Fejlődésük az ezredfordulóig kb. fele-fele arányban pozitív megvalósulást, s ugyanennyi további igényt, húzóerőt jelzett. Egyiküknél sincs előre lépés 2010 nyara óta. Rom(bo)lásuk alkotmányosan kontraproduktív. Ha a jogállam normáit a közhatalom önérdékűen, könnyű kézzel kezeli, elveszti morális alapját a másokon való számon kérésnek. Az ész pesszimista, az akarat optimista. Vetélkedésük eredménye megjósolhatatlan. Szemléltető poén: a törvényalkotó a kórházban súlyos betegen lapozza a Bibliát. Maga meg mit csinál? - kérdezi az orvosa. Joghézagot keresek. Nem jut(unk) így semmire.

Hogyan tehetnék jobbá a jogállamot? Pl. felelősséggel! Skandináv minőség-biztosítás, anno: a frissen elkészült ágyú csövére ráültették annak készítőjét a legelső lövés alkalmával. Legyen övé a kockázat az esetleges silány munkáért, mivel akkoriban gyakori volt, hogy mindjárt az elején szétrobbant az új fegyver. Hány Ülő Bika akadna itthon?

Jog(+)állam: nomen est ómen. Oszt ámen?!